

УДК 330.322.3

Лендєл О. М.

СОЦІАЛЬНІ ЕКСТЕРНАЛІЇ ЯК ПОБІЧНИЙ ЕФЕКТ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто соціальні ефекти (екстерналії) від здійснення інвестиційної діяльності та їхній вплив на соціально-економічний розвиток. Визначено відмінності між поняттями «соціальний ефект» та «соціальні екстерналії». Розглянуто типи соціальних екстерналії та окремі категорії інвестицій, пов'язані з цілеспрямованим досягненням соціальних ефектів, як-от соціальні, ціннісні, соціально-відповідальні інвестиції. Проаналізовано основні позитивні екстерналії для суспільства в результаті залучення інвестицій. Зроблено висновок щодо перспектив інвестиційної діяльності, пов'язаних із досягненням побічних соціальних ефектів, та визначено необхідні кроки щодо покращення умов залучення та здійснення інвестицій.

Ключові слова: екстерналії, соціальний ефект, інвестиції, соціальні інвестиції, інвестиційна діяльність, економічна діяльність.

JEL classification: D62, E22, I31, O10

Вступ та постановка проблеми. Будь-яка економічна діяльність супроводжується певними побічними ефектами для суспільства – позитивними чи негативними. Ці ефекти дістали назву соціальних екстерналії. Інвестиційна діяльність передбачає, насамперед, економічну вигоду від її здійснення, та в процесі реалізації інвестиційних проектів майже завжди виникають певні вторинні наслідки, що прямо не стосуються суб'єктів цієї діяльності. Запозичуючи зарубіжний досвід впровадження виробничих та технологічних інновацій, обираючи новітні ресурсоощадні технології, варто усвідомлювати, що позитивні соціальні екстерналії покликані стати запорукою не тільки економічних, але й соціально значущих результатів.

Соціальні екстерналії несуть у собі як макроекономічні, так і мікроекономічні наслідки в соціальній сфері, сфері екології, демографії, інновацій та інших та впливають на соціально-економічний розвиток окремого регіону чи держави. Протягом останніх років спостерігається тенденція до більшої зацікавленості інвесторів у реалізації суспільно корисних вкладень як внаслідок побічних ефектів від основної діяльності, так і в цілеспрямованому впровадженні соціальних інвестиційних проектів. Таким чином, державі першочергово потрібно створити сприятливі умови для провадження інвестиційної діяльності та удосконалити систему соціального інвестування, максимізуючи корисний ефект не тільки для суспільства, але й для інвесторів передовсім.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням соціальних екстерналії від здійснення певної економічної діяльності, в цьому разі інвестиційної, присвячено чимало публікацій. Теоретичною основою цього дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців, що досліджували питання соціальних ефектів від здійснення інвестицій. О. О. Євсєєва [2] розглядає ефективність інвестування через визначення основних показників соціальних екстерналії. О. О. Захаркін приділяє значну увагу соціально-відповідальному інвестуванню як важливій складовій інноваційних стратегій сучасних підприємств [4]. С. В. Маркова досліджує сутність соціальних екстерналії як окремої економіко-правової категорії, що сприяє створенню соціально-економічного середовища в Україні [5]. Заслужують на увагу дослідження теоретико-методологічних засад та практичної імплементації соціального інвестування таких учених: Л. С. Мельничука, С. В. Онікієнка, Ю. М. Пархоменка, Б. А. Райзберга, Е. Б. Стародубцевої та ін. [6–9]. Враховуючи сучасний стан та перспективи залучення інвестицій в економіку, питання досягнення соціальних екстерналії заслуговує на подальшу увагу з боку економічної науки.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на постійно зростаючу кількість наукових праць, питання соціальних екстерналії від здійснення інвестиційної діяльності потребує подальших досліджень, зокрема у сфері розмежування таких категорій, як «соціальний ефект» та «соціальні екстерналії», а також визначення

основних відмінностей від цілеспрямованого соціально-орієнтованого інвестування, як-от соціальне, ціннісне, соціально-відповідальне.

Мета та завдання статті. Метою цього дослідження є аналіз та обґрунтування теоретичних положень щодо такої економічної категорії, як «соціальні екстерналії». Основними завданнями є такі: дослідити це поняття, визначити відмінності між поняттями «соціальний ефект» та «соціальні екстерналії»; на основі аналізу наукових праць конкретизувати поняття «соціальні екстерналії», їхні позитивні та негативні аспекти; визначити тенденції розвитку соціального інвестування; запропонувати можливі шляхи вдосконалення системи соціального інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційна діяльність майже завжди супроводжується утворенням певних суспільних, або соціальних, ефектів. Досягнення цих ефектів може бути як цілеспрямованим процесом, так і побічним наслідком здійснення економічної діяльності. Ці зовнішні ефекти дістали назву екстерналій.

Екстерналії (зовнішні ефекти, переливи) являють собою побічні наслідки здійснення економічної, в цьому випадку інвестиційної, діяльності, що не регулюються ринком і впливають на інтереси третіх осіб (суспільства) як у сфері виробництва, так і у сфері споживання.

Саме поняття «інвестиції» вже включає в себе отримання соціального ефекту як побічного результату від здійснення інвестиційної діяльності. Без цієї складової можна говорити про «капіталовкладення», де основною метою є отримання грошового доходу, а не корисного ефекту. Та все ж, говорячи про позитивні соціальні ефекти, потрібно зауважити, що їх неможливо досягти без одночасного отримання економічних вигод, оскільки вони неодмінно впливають на підвищення рівня життя суспільства.

Варто зазначити, що соціальний ефект та ефективність є різними категоріями, адже ефективність соціальних екстерналій (їхня величина та масштабність) прямо пропорційно залежить від величини вкладених інвестицій та характеризується значно більшими масштабами впливу.

Ефект – це результат, який досягнуто в результаті здійснення інвестиційної діяльності, а ефективність – це відношення між досягнутим ефектом і величиною інвестицій, що обумовлюють цей ефект [9, с. 221]. Соціальний ефект від інвестицій може бути виражений у таких показниках: зниження захворюваності, підвищення освітнього рівня, підвищення якості природного середовища, кількість створених малих і середніх

підприємств, фінансова стійкість підприємств, зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів, скорочення відпливу населення з територій та інше [5, с. 37]. Проте ці ефекти можуть бути настільки мізерними, що в розрізі функціонування економічної системи їх навіть можна не помітити. Питання їхньої ефективності – лише в масштабах здійснення інвестицій. Основним показником соціальної ефективності є підвищення рівня життя населення як результат соціально-інвестиційної діяльності та відчутне зростання соціально-економічних показників на певній території.

Залежно від цього можемо виокремити особистісні та суспільні соціальні ефекти. Особистісні впливають на обмежене коло осіб, безпосередньо пов'язаних із конкретним процесом інвестування, суспільні ж ефекти впливають на необмежену (або велику обмежену) частку суспільства.

Соціальні екстерналії є результатом усіх економічних процесів, що відбуваються в національній економічній системі, а не лише інвестиційної діяльності.

Сьогодні є гостро актуальними так звані інноваційні інвестиції, адже саме від них спостерігаються найбільш виражені соціальні екстерналії – покращення умов праці, новітні безпечні технології, що заощаджують час та збільшують виробничу потужність, ефективність, підвищення кваліфікації трудових ресурсів тощо. Інноваційно спрямовані інвестиції не лише забезпечують досягнення фінансових цілей, але й стають джерелом так званої «суспільної вартості».

Як зазначив С. В. Онікієнко, суспільне благо є благом, якому притаманні дві специфічні риси: неконкурентність і неексклюзивність [7].

Екстерналії можуть бути як позитивними, так і нести в собі негативні явища. Оскільки екстерналії з'являються тоді, коли економічна діяльність призводить до втрат або вигод стосовно інших осіб, прямо не задіяних у цьому процесі, то для них вони не компенсуються і не оплачуються.

Якщо екстерналія призводить до витрат, то її прийнято називати негативною, а якщо до отримання вигод – позитивною. У разі позитивних екстерналій має місце так званий «ефект безбілетника», коли благом безкоштовно може скористатися той, хто до його створення не доклав жодних зусиль. З огляду на це, приватний інвестор практично не зацікавлений у створенні позитивних екстерналій, безкоштовних суспільних благ, це більше входить до пріоритету держави та місцевих органів самоврядування.

Позитивна екстерналія існує тоді, коли фізична особа-інвестор або підприємство-вкладник

Таблиця. Види соціальних екстерналій від здійснення інвестиційної діяльності

Негативні	Позитивні
Використання шкідливих речовин під час виробництва продукції	Інноваційні, високотехнологічні та безпечні матеріали виробництва
Екологічні проблеми: забруднення повітря, водойм, ґрунтів	Утилізація промислових відходів відповідно до європейських екологічних стандартів
Збільшення витрат енергоресурсів	Новітні технології в енергетиці, введення в експлуатацію альтернативних енергетичних джерел
Зменшення продуктивності праці внаслідок погіршення умов праці, демографічної ситуації	Збільшення продуктивності праці завдяки технологічним інноваціям, правильній системі управління та розподілу робочого часу (створення нових робочих місць, розбудова інфраструктури, підвищення освітнього рівня)

не отримує повної вигоди від цієї діяльності, тобто користь для них особисто менша, аніж користь для суспільства.

Враховуючи перспективне залучення інвестицій та використання інноваційних технологій та методів виробництва, можемо вважати, що в перспективі позитивні екстерналії від здійснення економічної діяльності все ж переважатимуть. Види позитивних та негативних екстерналій від здійснення інвестиційної діяльності наведено в таблиці.

Основними соціальними ефектами для суспільства в результаті залучення інвестицій є такі показники рівня життя [2; 7]:

- рівень достатку населення. Підприємства з іноземними інвестиціями забезпечують гідну оплату праці відповідно до європейських стандартів, заохочувальну систему пільг та соціальних виплат, у результаті чого відбувається збільшення прибутку домогосподарств, підвищення купівельної спроможності та рівня життя населення;
- житлові умови (зведення новобудов, кращі умови проживання);
- кількість безкоштовних соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, культурне, побутове і комунальне обслуговування);
- структура витрат населення;
- рівень безробіття (створення нових робочих місць, покращення умов праці);
- безпека життя (екологічна, особиста, безпека праці);
- доступність соціальної інфраструктури (доступність закладів освіти, системи охорони здоров'я);
- сприятливе суспільно-політичне середовище.

На відміну від українського законодавства, в якому інвестиції розглядаються як «види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та (або) досягається соціальний ефект» [3], за кордоном таке поняття, як

«соціальний ефект», не включено до основного змісту інвестиційної діяльності.

Натомість існує таке окреме поняття, як ціннісне інвестування (values-based investing) [7] – вкладення капіталу, яке не лише забезпечує приріст грошових коштів, але й має певну соціальну цінність у вигляді позитивних суспільних ефектів.

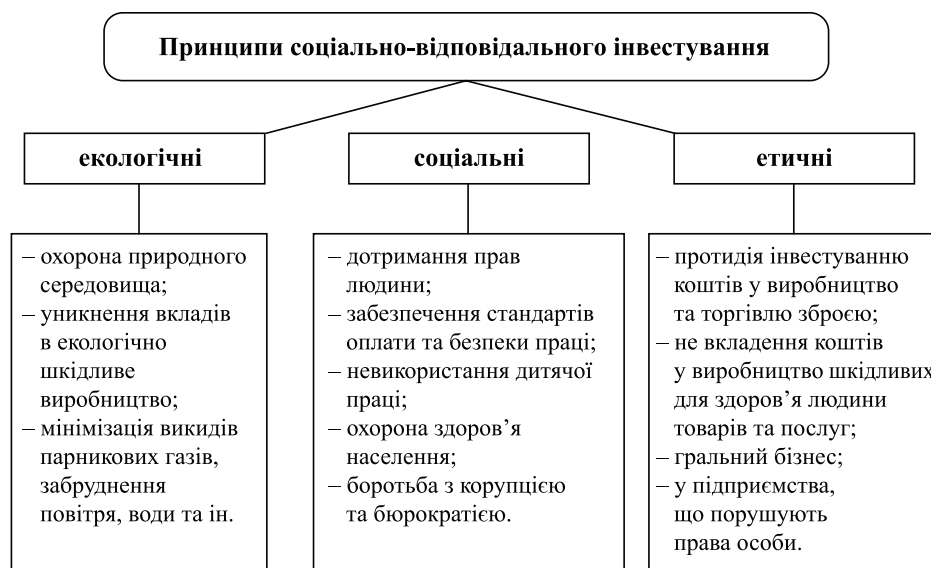
Цей вид інвестування здійснюється двома методами [10]:

1. Відбірний метод (полягає у відборі і просіюванні проектів, які відповідають усім критеріям соціального інвестування).
2. Метод громадських інвестиційних операцій (спрямування коштів, виділених інвесторами, на розвиток економічних об'єктів і проектів, які отримують недостатнє для нормальної діяльності фінансування).

Як зазначив О. О. Захаркін, «розвиток та впровадження в практику принципів ціннісного інвестування, прийняття інвестиційних рішень, спираючись на принципи екологічної, соціальної, етичної ефективності, сприяють виникненню широкого кола нових досліджень в інвестиційній сфері, виокремленню нових підходів до формування інвестиційних портфелів та вибору інвестиційних стратегій» [4].

На Заході досить поширеним є соціально-відповідальний (етичний) тип інвестування (socially-responsible investing), який полягає в тому, що критеріями вибору інструментів інвестування поруч із суто економічними є так звані етичні, згруповані певним чином [1] (див. рис.).

Окремо виділяють таку категорію, як соціальні інвестиції, тобто інвестиції, спрямовані конкретно на вирішення певних соціальних проблем. Як зауважив Л. С. Мельничук, соціальні інвестиції – це добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства шляхом благодійної допомоги, спонсорства чи меценатства, взаємодії з місцевими органами влади, створення корпоративних партнерських програм [6].

Рисунк. Принципи соціально-відповідального (етичного) інвестування

Соціальне інвестування означає вид вкладення коштів у розвиток об'єктів соціальної сфери з метою поліпшення умов проживання населення в країні [10]. У результаті таких інвестицій встановлюється рівновага між вирішенням соціальних питань суспільства та задоволенням економічних потреб бізнесу.

Ефект від соціального інвестування може бути соціальним, економічним та соціально-економічним, тобто поєднувати в собі результати як суспільно значущі, так і фінансово-економічного характеру. Недоліком є те, що достовірно оцінити масштаб соціального ефекту в перспективі практично неможливо доти, доки він не розкриється повною мірою.

За досягненням кінцевого ефекту (соціальних екстерналій) інвестиції поділяються на [12]:

- інвестиції з безпосереднім (прямим) соціальним ефектом, тобто інвестиції з ефектом, який проявляється через визначений проміжок часу;
- інвестиції, ефект від реалізації яких не може бути визначений безпосередньо по закінченні проектного періоду, але здатний надати довготривалі зовнішні ефекти в майбутньому;
- інвестиції з непрямым соціальним ефектом, тобто інвестиції, які викликають мультиплікативні зміни в соціальному середовищі;
- інвестиції з опосередкованим соціальним ефектом, тобто інвестиції в одну із сфер

соціального середовища, які спочатку викликають зміни в іншій сфері і лише потім повертаються в інвестовану сферу у вигляді позитивних ефектів.

Для того щоб збалансувати ситуацію з виникненням надто великих позитивних ефектів для суспільства, держава може піти двома шляхами – або надаючи субсидії приватним інвесторам, або реалізуючи проект повністю через державний сектор, тобто беручи його в державну власність та самостійно ним керуючи.

Висновки та пропозиції щодо подальших досліджень. Таким чином, у сучасних економічних умовах питання соціальних екстерналій для суспільства є гостро актуальним, адже держава в період кризи не може забезпечити якісний соціальний розвиток у суспільно значущих сферах. Тому допомога інвесторів сьогодні є як ніколи потрібною, але для цього необхідно забезпечити сприятливі умови ведення інвестиційної діяльності для останніх, тобто гарантувати захист прав та власності, створити сприятливі умови для заходу іноземних інвестицій, вдосконалити податкову, фінансову системи, мінімізувати корупцію та бюрократію як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні та ін. Для підняття економіки та покращення соціальних показників інвестиції є провідним інструментом, що гарантують країні вихід із кризи в найкоротші терміни.

Список літератури

1. Дяковський Д. А. Соціально-відповідальні інвестиції як перспективний напрям інвестиційної діяльності: сутність і тенденції / Д. А. Дяковський // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2016. – Т. 185. – С. 62–68.
2. Євсєєва О. О. Показники ефективності соціального інвестування / О. О. Євсєєва // Матеріали за VII-а міжнародна научна практична конференція «Бъдещи изследвания, 2011» (София, 17–25 февруари 2011). – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2011.

3. Про інвестиційну діяльність в Україні : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
4. Захаркін О. О. Реалізація інноваційних стратегій підприємств на принципах соціально-відповідального інвестування / О. О. Захаркін // Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Т. 20, вип. 1/2. – С. 94–98.
5. Маркова С. В. Соціальний ефект інвестицій [Електронний ресурс] / С. В. Маркова. – Режим доступу: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010PDF/032-37.pdf. – Назва з екрана.
6. Мельничук Л. С. Сутність та значення соціальних інвестицій / Л. С. Мельничук // Глобальні та національні проблеми економіки / Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 11. – С. 434–437.
7. Онікієнко С. В. Недосконалість ринків і потреба в регулюванні: соціально-економічний аспект / С. В. Онікієнко // Економіка та держава. – 2012. – № 8. – С. 11–15.
8. Пархоменко Ю. М. Соціальне інвестування в системі забезпечення якості життя населення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.07 / Ю. М. Пархоменко ; Донецький національний університет (м. Вінниця). – Вінниця, 2016. – 22 с.
9. Райзберг Б. А. Курс економіки : учебник для вузов / Б. А. Райзберг, Е. Б. Стародубцева ; под ред. Б. А. Райзберга. – 5-е изд., перераб. и доп. – Москва : Инфра-М, 2008. – 672 с.
10. Соціальне інвестування. Про інвестиції [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: pro-investitsii.ukr/sozialne-investuvannya/. – Назва з екрана.
11. Чечель О. М. Інвестування у розвиток людини як пріоритетний напрям формування людського капіталу [Електронний ресурс] / О. М. Чечель // Економіка та держава. – 2010. – № 3. – С. 86–88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_3_26. – Назва з екрана.
12. Шаповал В. М. Соціальні інвестиції як інструмент реалізації соціальних програм сучасних компаній / В. М. Шаповал, І. А. Шаповал // Економіка підприємства: проблеми та перспективи розвитку : матеріали 2-ї всеукраїнської наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (м. Дніпропетровськ, 25 грудня 2013 р.). – Дніпропетровськ, 2014. – С. 78–81.

References

1. Diakovsky, D. (2016). Socially Responsible Investing as a Promising Direction of the Investment Activity: the Nature and Trends. *Scientific Papers NaUKMA. Economics*, 1 (1), 62–68.
2. Yevsieieva, O. O. (2011). Performance indicators of social investment. *Proceedings of the VII International Theoretical and Practical Conference "Future research-2011"*. Sofia, Bulgaria: "Bial HRAD-BH" OOD.
3. Zakon Ukrainy "Pro investytsiynu diialnist" [The Law of Ukraine "On investment activity in Ukraine"]. (1991). Kyiv, Ukraine, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 47.
4. Zakharkin, O. O. (2015). The implementation of innovative strategies of enterprises on the principles of socially responsible investing. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, 20 (1/2), 94–98.
5. Markova, S. V. (2010). Social effect of investing. Retrieved from http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek5-1-2010PDF/032-37.pdf.
6. Melnychuk, L. S. (2016). Nature and significance of social investment. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Global and National Problems of Economics]*, 11, 434–437.
7. Onikiienko, S. V. (2012). Imperfect markets and the need for regulation: the socio-economic dimension. *Ekonomika ta derzhava*, 8, 11–15.
8. Parkhomenko, Yu. M. (2016). *Information about social investment in the system of life quality*. Vinnytsia, Ukraine.
9. Raizberh, B. A., Starodubtseva, E. B. (2008). *The course of the economy: Textbook for Universities*. Moscow, Russia: Ynfra-M.
10. Social investment. On Investment. (2016). Retrieved from pro-investitsii.ukr/sozialne-investuvannya/
11. Chechel, O. M. (2010). Investing in human development as a priority for the formation of human capital. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_3_26.
12. Shapoval, V. M., & Shapoval, I. A. (2014). Social investment as a tool for social programs of modern companies. Dnipropetrovsk, Ukraine.

O. Lendiel

SOCIAL EXTERNALITIES AS A SIDE EFFECT OF THE INVESTMENT ACTIVITY

This article researches social effects (externalities) from the investment activity and their impact on the social and economic development. The main differences between the concepts of "social impact" and "social externalities" have been defined. The types of social externalities and certain categories of investments related to the purposeful achievement of social effects such as social, values-based, socially responsible investment have been considered. The main positive externalities for the society as a result of investment attraction have been analyzed. The author concludes that the prospects of investment activity related to the achievement of the positive social effects and defines the ways to improve the modern economic conditions for attracting investment.

Keywords: externalities, social impact, investment, social investment, investment activity, economic activity.

Матеріал надійшов 16.03.2017